

Dr hab. Jarosław Cymerman
Katedra Współczesnej Literatury i Kultury Polskiej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

**Recenzja dorobku Ks. dr. Mariusza Lacha sporządzona
w związku z postępowaniem w sprawie nadania stopnia
doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych
w dyscyplinie literaturoznawstwo**

Ks. dr Mariusz Lach posiada dwa tytuły magistra – teologii i filologii polskiej. Pierwszy z nich uzyskał w 1999 roku na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, drugi w 2005 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Już w tematach obu prac magisterskich zaznaczył się wyraźnie obszar jego zainteresowań badawczych – czyli twórczość (przede wszystkim dramatyczna) Romana Brandstaettera oraz współczesny amatorski teatr religijny, czym zresztą znakomicie wpisał się w tradycję badań prowadzonych w Katedrze Dramatu i Teatru KUL, zapoczątkowana m. in. przez Prof. Irenę Sławińską. Swoją pracę doktorską zatytułowaną *„Człowiek jest najpiękniejszym darem Bożym”. Dramaturgia Romana Brandstaettera wobec antropologii chrześcijańskiej* napisał pod kierunkiem Prof. Wojciecha Kaczmarka i obronił na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL w 2012 roku. Recenzentami jego pracy byli: prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska z Uniwersytetu Warszawskiego i prof. dr hab. Ryszard Zajączkowski z KUL. Z uczelnią tą jest też związany zawodowo, pracując tam od 2008 roku, najpierw jako asystent, a od 2016 roku jako adiunkt w Katedrze Dramatu i Teatru KUL.

W trakcie swojej pracy naukowej ks. dr Mariusz Lach opublikował cztery książki (*Kilka szkiców na temat amatorskiego teatru religijnego dziś*, Lublin 2009; *„Człowiek jest najpiękniejszym darem Bożym”. Dramaturgia Romana Brandstaettera wobec antropologii chrześcijańskiej*, Lublin 2015; *Bóg na scenie. Prezentacje. Chrześcijański teatr amatorski w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2020 oraz *Bóg na scenie. Logos. Literackie źródła we współczesnym chrześcijańskim teatrze amatorskim w Polsce*, Lublin 2023), zredagował wspólnie z Joanną Michalczuk w 2018 roku tom *Wobec nadziei. Aksjologiczne*

problemy dramatu i teatru XX i XXI wieku, Lublin 2018), napisał także kilkanaście artykułów, które ukazały się w czasopismach i wydawnictwach zbiorowych. Specyfika zarówno tematyki, którą ks. dr Lach się zajmuje, jak i jego zaangażowanie w pracę duszpasterską sprawiła, że jego publikacje pojawiały się zarówno w pismach literaturoznawczych (tj. „Roczniki Humanistyczne”, „Białostockie Studia Literaturoznawcze”), jak i tych, które podejmują problematykę teologiczną bądź katechetyczno-pastoralną (np. „Przegląd Homiletyczny”, „Seminare. Poszukiwania Naukowe”, „Język – Szkoła – Religia”, „Biblica et Patristica Thoruniensia”).

Praca badawcza ks. dr. Lacha w sporej części łączy się z jego pracą dydaktyczną i wychowawczą. Wynikiem tego jest podjęcie przez Habilitanta badań nad współczesnym amatorskim teatrem chrześcijańskim oraz nad rolą teatru w kształtowaniu postaw i zachowań młodych ludzi. Jako pracownik Katedry Dramatu i Teatru współtworzył i realizował program zajęć na kierunku wiedza o teatrze, który funkcjonował na KUL-u w latach 2011-2015, ponadto prowadził i prowadzi zajęcia na innych kierunkach – przede wszystkim na filologii polskiej, ale także na humanistyce cyfrowej. Był promotorem pracy licencjackiej, pełnił funkcję promotora pomocniczego pracy doktorskiej, zrecenzował ponad 50 prac licencjackich i magisterskich. Wyjątkowym rodzajem jego aktywności dydaktyczno-wychowawczej jest utworzony przez niego w 2001 roku i prowadzony do dziś w ramach KUL Teatr ITP (początkowo pod nazwą Inicjatywa Teatralna Polonistów). Do tego ostatniego wymiaru działalności ks. dr. Lacha wrócę jeszcze w dalszej części mojej recenzji.

Ks. dr Lach przedstawił jako swoje osiągnięcie, na podstawie którego ubiega się o stopień doktora habilitowanego, dwie monografie poświęcone współczesnemu amatorskiemu teatrowi chrześcijańskiemu opublikowane pod wspólnym tytułem *Bóg na scenie*. Pierwsza z nich opatrzona podtytułem *Prezentacje* zawiera obszernie omówienia działalności najważniejszych zdanem Habilitanta zespołów, które można wpisać we wspomniany wyżej nurt amatorskiego ruchu teatralnego w Polsce. Opisał on w swojej książce osiemnaście grup teatralnych powstałych po 1987 roku (to właśnie wtedy rozpoczął swoją działalność najstarszy z opisywanych teatrów, czyli łódzki Logos. Ogromna większość z nich pozostaje aktywna do dziś. Ciekawe są przyjęte przez ks. Lacha kryteria wyboru poszczególnych zespołów, których opisy pojawiły się w monografii. Otóż, jak pisze autor we wstępie najważniejszym z nich była samoświadomość sceniczna

zespołu, wynikająca z niej systematyczna praca i aktywność oraz jej wymiar religijny (chrześcijański). Frapujące jest zwłaszcza to pierwsze kryterium, gdyż weryfikacja, czy dana grupa je spełnia, wymaga uważnej i prowadzonej przez dłuższy czas obserwacji jej działalności. Książka jest rodzajem leksykonu, którego kolejne rozdziały poświęcone są przybliżeniu działalności poszczególnych grup. Ułożone one zostały chronologicznie, zgodnie z kolejnością ich powstawania, dzięki czemu monografia zyskała także walor prezentacji rozwoju i przemian widocznych w ich działalności – począwszy od przełomu lat 80-tych i 90-tych (czyli upadku komunizmu). Ważnym kontekstem ich działalności jest równoległe wprowadzanie w życie założeń Nowej Ewangelizacji, zainicjowanej przez papieża Jana Pawła II.

Kształt poszczególnych rozdziałów-haseł został niejako dopasowany przez ks. Lacha do tego, w jaki sposób funkcjonują zespoły, stąd nie we wszystkich przypadkach jest on jednakowy. Zawsze jednak stara się on przedstawić okoliczności powstania grupy, jej zaplecze organizacyjne, instytucjonalne czy infrastrukturalne, założenia ideowe i artystyczne, sylwetki liderów etc. Poza tym pojawiają się informacje o udziale w festiwalach, przeglądach i konkursach, zaangażowaniu w mediach, sposobach promocji. Najważniejszą jednak częścią owych haseł są skrótowe opisy spektakli. Ogromna część z nich nie doczekała się profesjonalnych recenzji, stąd te sporządzone przez Habilitanta notatki, zawierające podstawowe informacje na temat treści, formy, przestania i odbioru przedstawień, stanowią wartość samą w sobie. Trochę szkoda, że ks. Lach unika w nich jakichkolwiek prób oceny czy krytycznego spojrzenia, co pozwoliłoby czytelnikowi jego książki nie tylko na zapoznanie się z jego własnymi opiniami i gustem, ale także pomogłoby lepiej uchwycić linie rozwojowe omawianych teatrów. Rozumiem jednak, że Habilitant przyjął w swojej książce perspektywę bezstronnego kronikarza i sprawozdawcy i stara się być jej bezwzględnie wierny.

Oczywiście można postawić pytanie, czy ta – skądinąd bardzo cenna – praca przekracza horyzont dokumentacji i ma rzeczywiście ma charakter badawczy? Wydaje się, że tego rodzaju aspekt można dostrzec w momencie, gdy spojrzy się na *Bóg na scenie. Prezentacje* niejako z lotu ptaka. Wtedy rzeczywiście z drobiazgowych opisów wyłoni się mapa współczesnego chrześcijańskiego teatru amatorskiego w Polsce. Być może warto byłoby zatem nieco „wyręczyć” czytelnika i opatrzyć ów leksykon rodzajem podsumowania, w którym autor przedstawiłby swoje wnioski i przemyślenia.

Kontynuacją tej książki jest kolejna – wydana w 2023 roku *Bóg na scenie. Logos. Literackie źródła we współczesnym chrześcijańskim teatrze amatorskim w Polsce*. Jak można się domyślić już z podtytułu – tym razem ks. Lach przygląda się opisywanemu już wcześniej zjawisku z perspektywy repertuaru. Ów repertuar to jednak dla ks. Lacha coś więcej niż literacka podstawa spektakli, ale jest właśnie tytułowy „logos” rozumiany szerzej niż tylko „słowo”. Jaka zaznacza bowiem Habilitant ów termin oznacza także coś więcej: „wewnętrzną racjonalność i uporządkowanie: świata duszy ludzkiej, wypowiedzi, argumentu”. Poszukując owego „logosu” opisuje scenariusze wybranych przedstawień opartych na Biblii, literaturze powszechnej i polskiej. W rozdziale poświęconym spektaklom biblijnym przybliża nie tylko „klasyczne” inscenizacje oraz reinterpretacje wątków pochodzących ze Starego i Nowego Testamentu z widowiskami bożonarodzeniowymi i wielkanocnymi na czele, ale też takie, które korzystając np. z niektórych przypowieści albo pism mistycznych (m. in. Św. Faustyny Kowalskiej, Bł. Anny Katarzyny Emmerich, Cataliny Rivas) stanowią próbę przełożenia na język sceny treści moralnych, etycznych i teologicznych zawartych w nauczaniu Jezusa Chrystusa.

W drugiej części zatytułowanej „Logos” w literaturze powszechnej opisuje z kolei scenariusze i oparte na nich przedstawienia wywiedzione wielkich dzieł literatury światowej (m. in. *Odysei* Homera, *Boskiej Komedii* Dantego, *Don Kichota* Miguela Cervantesa, *Fausta Johanna W. Goethego*, *Peer Gynta* Henryka Ibsena, *Małego Księcia* Antoine’a de Saint-Exupery’ego), a także współczesnych (m. in. Érica-Emmanuela Schmitta). Osobny rozdział poświęcony jest dramaturgii XX-wiecznej jako podstawie widowisk we współczesnym amatorskim teatrze chrześcijańskim, czyli sztukom opartym na tekstach Arthura Millera, Thorntona Wildera, Georges Bernanos, Friedricha Dürrenmatta, Feliksa Mitterrera, Wilhelma Genazino czy Yasminy Rezy oraz adaptacjom utworów należących do tzw. literatury religijnej (np. Clive’a Staplesa Lewisa). Tu zastanowiłbym się, czy tego rodzaju wyodrębnienie jest funkcjonalne, wydaje się bowiem, że np. omówione wcześniej *Dialogi karmelitanek* są równie (a może nawet i bardziej) religijnym tekstem jak np. *Opowieści z Nami* czy *Listy starego diabła do młodego*. Drugą część książki zamykają opisy spektakli opartych na pochodzących spoza Polski współczesnych świadectwach osób, które przeżyły nawrócenie.

Z kolei w trzeciej i ostatniej części Habilitant skupił się na tym, w jaki sposób „logos” pojawia się w przedstawieniach, dla których kanwą są teksty literatury polskiej.

Jako przykłady pojawiają się zarówno spektakle, których scenariusze zaczerpnięte są z dzieł staropolskich (m. in. *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, *Historii o chwalebnyim Zmartwychwstaniu Pańskim* Mikołaja z Wilkowiecka), jak i późniejszych (*Bettlejem polskiego* Lucjana Rydla, *Wieczernika* Ernesta Brylla, *Cienia Ojca Jana Dobraczyńskiego*, *Gościa oczekiwanego* Zofii Kossak-Szczuckiej, *Spowiedzi w drewnie* Jana Wilkowskiego). Osobne podrozdziały poświęcone są widowiskom o charakterze patriotycznym, hagiograficznym (świętym polskim) oraz inscenizacjom tekstów Karola Wojtyły.

Jak pisze Habilitant w swoim autoreferacie, pisząc obie te książki opierał się przede wszystkim na wynikach analiz materiału źródłowego, czyli zachowanych scenariuszach spektakli, dostępnych nagraniach i innych archiwaliach – recenzjach, wywiadach, notatkach prasowych i promocyjnych, ale także na własnych obserwacjach i doświadczeniach. Jak możemy bowiem przeczytać we wspomnianym autoreferacie – autor „*Logosu*” na scenie spotykał się z poszczególnymi grupami, uczestniczył w ich spektaklach, przeprowadził rozmowy z twórcami i widzami, oglądał i badał archiwa artystyczne tych teatrów. Cel, jaki sobie postawił wydaje się być bardzo ambitny – ks. Lach stara się bowiem uchwycić przede wszystkim świadomość twórców, ich intencje, a także sposób, w jaki pragną wpisać się w szersze, pozaartystyczne zjawisko, jakim działalność ewangelizacyjna. Są to wszystko elementy bardzo trudne do uchwycenia, stąd Autor obu książek mam wrażenie stara się je delikatnie „nakłuwać” – w pierwszej od strony organizacyjno-dokumentacyjnej, w drugiej szukając w literackich scenariuszach rozproszonych śladów „logosu”.

Właśnie w tej postawie tkwi największa siła, ale także i słabość tych książek. Z jednej strony bowiem otrzymujemy niezwykle cenny materiał, z drugiej jednak pewien niedosyt może budzić stopień jego opracowania. Może Habilitant w swojej pracy niepotrzebnie był w tej pracy tak ostrożny i powstrzymał się od prób odważniejszej kategoryzacji czy krytyki pewnych zjawisk? Niemniej jednak udało mu się zgromadzić i wstępnie uporządkować bardzo obszerny i pomijany w refleksji badawczej obszar działalności artystycznej i społecznej. Dlatego też traktuję obydwie książki jako pionierskie próby opisanie i uchwycenia istoty tego zjawiska. Stanowią one cenny zasób podstawowych informacji – w tym trudny do przecenienia zestaw biogramów twórców, animatorów, duszpasterzy, którzy są zaangażowani w działalność współczesnych amatorskich, chrześcijańskich grup teatralnych w Polsce. Udało się także ks. Lachowi

uchwycić podstawowe tendencje repertuarowe obowiązujące w tym nurcie. Z całą pracą te pewnością nie wyczerpują one zagadnienia, ale mogą (i mam nadzieję, że będą) stanowić znaczący punkt wyjścia do dalszych prac nad współczesnym chrześcijańskim teatrem amatorskim w Polsce.

Habilitanta z całą pewnością trudno zaliczyć do tzw. badaczy gabinetowych. Ma on bowiem okazję zjawisko, którym się zajmuje, nie tylko obserwować od lat, ale także je współtworzyć. Jako założyciel i wieloletni kierownik Teatru ITP przeszedł razem z kilkudziesięcioma już rocznikami studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego drogę rozwoju od inicjatywy grupki zapaleńców do teatru, będącego oficjalnym podmiotem działającym w ramach uczelni, prowadzącym działalność repertuarową na poziomie organizacyjnym zbliżonym do scen zawodowych. To niezwykle doświadczenie ks. Lacha jest szczególnie warte podkreślenia. Przez prowadzony przez niego zespół przewinęło się bowiem setki, jeśli nie tysiące młodych ludzi, których udało mu się zarazić miłością do sceny, literatury i poezji. Trudno tego rodzaju działania przenieść na język współczesnej parametryzacji czy zawrzeć w ankietach samooceny, ale wydaje mi się, że nie powinniśmy o tego rodzaju osiągnięciach szczególnie pamiętać. Tym bardziej, że to właśnie między innymi dzięki tej bliskości postanowił on skupić się na takim a nie innym obszarze badań. Jednocześnie miał on możliwość prowadzić swoje badania niejako od środka, dobrze rozumiejąc rozmaite uwarunkowania i potrzeby współczesnego amatorskiego ruchu teatru chrześcijańskiego w Polsce. Przy tym wszystkim – co warto podkreślić – czytając książki i artykuły Habilitanta widać, że stara się on zachować obiektywizm i pisać (nawet o własnym zespole) z perspektywy bezstronnego obserwatora.

Ciekawym i wartym podkreślenia wątkiem w badaniach ks. Lacha są jego prace poświęcone twórczości Romana Brandstaettera, którym zajmuje się w zasadzie od samego początku swojej drogi naukowej i kontynuuje do tej pory. Tutaj także – obok pisania książek i artykułów angażuje się w promowanie dziedzictwa tego bardzo interesującego i wartego przypomnienia pisarza. Po doktoracie opublikował dwa szkice poświęcone dramatom autora *Jezusa z Nazarethu*. W tekście poświęconym sztuce *Dzień gniewu* (w podtytule określonej jako „misterium”) skupił się na problematyce moralnej i wskazaniu roli etyki chrześcijańskiej w sytuacji granicznej – w tym wypadku w koszmarnej rzeczywistości lat II wojny światowej. Tym, co najbardziej interesuje Habilitanta w tej i

innych sztukach Brandstaettera jest bowiem „spotkanie zmiennego i niepewnego człowieka z nieskończonym sacrum”, które – to już dodają częściowo od siebie – może stanowić i stanowi niezwykle źródło dramaturgicznego napięcia. W tym i innych szkicach ks. Lacha widać bardzo „teatralny” sposób myślenia, jego analizy bardzo często opierają się na przybliżeniu zawartych w tekście obrazów scenicznych, ich ekspresji i ukrytych w nich potencjalnych znakach, skojarzeniach.

Ks. Lach jest osobą znaną w Lublinie nie tylko w środowisku bliskim Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu, bardzo chętnie i często angażuje się w rozmaite inicjatywy związane z amatorskim (i nie tylko) ruchem teatralnym w mieście i regionie. Jest ważną postacią tak ważnego w mieście nad Bystrycą ruchu teatru studenckiego. Stale współpracuje z teatrami, instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi. Często pracuje jako juror w przeglądach i konkursach, prowadzi warsztaty, wygłasza prelekcje etc. Jego aktywność nie ogranicza się jednak wyłącznie do działalności lokalnej, jest on także animatorem i uczestnikiem wielu ogólnopolskich i międzynarodowych inicjatyw artystycznych, edukacyjnych, społecznych i badawczych. Za swoją działalność otrzymał m. in. odznakę honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej” przyznaną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Medal „Zasłużony dla Miasta Lublin” przyznawany przez Prezydenta miasta Lublin, prestiżową Nagrodę Angelus, Medal Komisji Edukacji Narodowej nadawany przez Ministra Edukacji Narodowej.

Przedstawiony do oceny dorobek naukowy Habilitanta nie jest może szczególnie bogaty, ale trzeba podkreślić fakt, że jego częścią są dwie obszerne monografie, co nie zdarza się przecież często. Ów dorobek świadczy jednak o konsekwentnej i świadomej ścieżce badawczej, której istotą jest to, co określił w swoim autoreferacie jako „praca u podstaw”. We współczesnej refleksji badawczej w Polsce – zarówno literaturoznawczej jak i teatrologicznej – niestety zbyt często czynnikiem decydującym są przelotne mody – stąd taka postawa powinna budzić szacunek. Ks. Lach pieczołowicie gromadził materiał i poddał go wstępnej analizie z perspektywy, która była mu najbliższa, czyli tropiąc opisany wyżej „logos” w działalności scenicznej poszczególnych grup i tekstach literackich, stanowiących kanwę ich przedstawień. Dlatego w moim przekonaniu przedstawiony dorobek ks. dr. Mariusza Lacha oraz wskazane przez niego dokonania naukowe, organizacyjne, środowiskowe, artystyczne i popularyzatorskie spełniają wymogi określone przez ustawę z dnia 20 lipca 2018 roku (Prawo o szkolnictwie wyższym

i nauce, poz. 1668 z późniejszymi zmianami) i stanowią istotny wkład w rozwój nauki. Ks. dr Mariusz Lach zasługuje tym samym na dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo.

Dublin, 8.02.2028

Justos Gymermen